

УДК 37.013.73

М.І. РОМАНЕНКО

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЯ ПРОБЛЕМА**Романенко Михайло Ілліч** – ректор Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, професор, доктор філософських наук

Проаналізовано основні філософсько-освітні аспекти педагогічної творчості. Обґрунтовано позитивний вплив педагогічної творчості на розвиток постнекласичної освіти.

Ключові слова: педагогічна творчість, філософія освіти, творча особистість.

Осуществлен анализ основных философско-образовательных аспектов педагогического творчества. Обосновано положительное воздействие педагогического творчества на развитие постнеклассического образования.

Ключевые слова: педагогическое творчество, философия образования, творческая личность.

The main philosophical-educational aspects of pedagogical creativeness are analyzed. Positive influence pedagogical creativeness on the development of postneoclassic education is grounded.

Key words: pedagogical creativeness, philosophy of educational, creative person.

© М.І. Романенко, 2012

Постановка проблеми. Загальними тенденціями філософії освіти у новому ХХІ столітті є: 1) усвідомлення кризи системи освіти, філософської думки й педагогічного мислення як вираження кризової духовної ситуації нашого часу; 2) труднощі у визначенні ідеалів і цілей освіти, відповідних до нових вимог науково-технічної цивілізації інформаційного суспільства, що формується; 3) конвергенція між різними напрямками у філософії освіти; 4) пошук нових філософських концепцій, що можуть служити обґрунтуванням системи освіти й педагогічної теорії та практики. Педагогічна творчість є одним з важливих механізмів вирішення існуючих проблем в освітній сфері, і у цьому контексті – об'єктом філософсько-освітнього аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти педагогічної творчості у контексті філософської проблематики досліджуються у роботах Бермуса А.Г. Глуценка Н.С., Огурцова А.П. та інших дослідників. Однак аналіз педагогічної творчості як цілісної філософсько-освітньої проблеми на сьогодні не став предметом спеціального наукового розгляду.

Мета дослідження. Визначення філософсько-освітньої предметності проблеми педагогічної творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах філософсько-освітньої проблематики аналіз педагогічної творчості займає важливе місце. По-перше, це осмислення феномена педагогічної творчості в контексті європейської філософської традиції, починаючи з античності (Сократ, Платон, Аристотель), включаючи епоху Просвітництва (І.Кант, Г.В.Ф.Гегель, Ж.Ж.Руссо, Г.Спенсер). У неокласичній західній традиції ця тема розробляється в працях Г.Беккера, О.Ф.Большова, Н.Гартмана, А. Гелена, Д.Кампера, М. Ландмана, Г.Плеснера, А. Портмана, А. Флітнера, М.Шелера. У своїх працях ці вчені прагнуть виявити основу педагогічного відношення, що визначає творче на-

чало педагогічної діяльності, вивести цілі, стилі й методи, здійснити переоцінку образу людини.

По-друге, це дослідження педагогічної творчості як системного філософсько-освітнього феномена з використанням потенціалу феноменології як науки про вивчення живого досвіду свідомості, пережитого з погляду людського Я. Тут важливу роль відіграють роботи Ф.Брендана, Е.Гуссерля, М.Гайдеггера, Ж.-П.Сартра, М. Мерло-Понті, Х.Патнема, П.Черчленда, а також таких вітчизняних філософів, як М.М.Бахтін, Д.В.Віннік, А.В.Ігнатов, О.М.Ломако, М.К.Мамардашвілі, А.С.Савін.

Усе більш очевидно також стає потреба вивчення європейської методології для прояснення сутності феномена педагогічної творчості. Герменевтичне прояснення педагогічної творчості, суть якого, по М.Гайдеггеру, полягає в проникненні «з темного у світле», виявилось можливим завдяки методу феноменологічної герменевтики. Цей метод успішно використовується закордонними авторами для практичного застосування до тем в областях життя людини, де необхідне взаєморозуміння, діалог, прояснення суті проблем і насамперед у педагогіці й медицині. Роботи закордонних філософів цього напрямку, наших сучасників є ще не вивченими вітчизняною філософією освіти.

По-третє, для пророблення змістовного аспекту та структури педагогічної творчості велике значення має її аналіз у межах концепту онтології творчості. Тут солідний внесок у розробку проблеми внесли роботи Д.Арбана, Ж.Бодріяра, В.А.Кувакіна, М. Мерло-Понті, Д.В.Міхеля, К. Мейер-Драве, В.А.Подороги [6].

Загалом філософсько-освітня проблематика наукових розвідок в області педагогічної творчості ґрунтується навколо кількох фундаментальних проблем. Яке походження педагогічної творчості? Що є її джерелом? Яка її структура? У чому специфіка середовища, що виховує? Чим визначається змістовний характер педагогічної творчості? Усі ці

питання поки що залишаються неясними, незважаючи на їхню очевидну актуальність. При наявності безлічі цікавих і продуктивних підходів в області філософії освіти на сьогодні немає жодного дослідження, спеціально присвяченого філософсько-освітнім аспектам педагогічної творчості.

На нашу думку, найбільше значення для філософії освіти має розгляд феномена педагогічної творчості в його онтологічному аспекті. В епоху кризи світоглядних і освітніх систем на перший план виходить проблема людської самоідентифікації. Мова йде про знаходження людиною втрачених сьогодні основ, на яких базуються константи життєдіяльності. Педагогічна творчість, як спосіб передачі таких констант, являє собою процес життєдіяльності, у рамках якого й здійснюється, упереднюється життя з усіма його законами. Практичні, моральні, естетичні правила й норми поведінки передаються з покоління в покоління без збоїв і викривлень лише за допомогою спільного проживання декількох поколінь. В атмосфері спільної життєдіяльності здійснюється передача навичок і еталонів «правильного» життя.

Ідея новизни й новаторства, закладена в понятті творчості, насправді виявляє його парадоксальність. У творчості протиставлені новизна й традиція, теорія й практика, воля й дисципліна. Розкриваючи феномен творчості, Бердяєв М.О. визначає як його необхідні умови міць і волю [1, С.25]. Якщо міць закладена в людині від народження, то волю людина має зробити основою свого існування. Тобто для існування творчості необхідні зусилля, праця людини. У педагогічній творчості міць — це природна даність людини, а воля — її прагнення до самовдосконалення, нового, невідомого. Таким чином, творчість, з одного боку, потребує волі, однак, з іншого боку — укорінена в самій основі буття. Парадоксальність творчості спричиняє парадоксальність педагогічних практик.

Розгляд педагогічної творчості як специфічної сфери буття дозволяє розкрити її онтологічний парадокс у контексті загальноцивілізаційного процесу, у ході якого й педагогіка, і творчість, втрачивши зв'язок з першосмислами буття, втрачають свою соціальну й екзистенціальну підставу. У результаті педагогіка втрачає свій творчий характер, що суперечить природі людини. Засновані на логоцентризмі філософія й педагогіка втрачають зв'язок з буттям як подією, як досвідом буття з іншими [5, С.68]. Це породжує необхідність розгляду педагогічної творчості як цілісного феномена, як повноти буття, в єдності минулого, сьогодення й майбутнього.

Онтологічним ґрунтом педагогічної творчості і її структурними елементами є повсякденність, тілесність, виявлена в соціальності гетерогенності як первинні основи людського буття. Структурне ядро педагогічної творчості утворює педагогічна атмосфера, що й формує середовище як єдність онтологічних категорій простору й часу. Педагогічну творчість можна визначити як онтологічну границю між фінальністю як обрієм людського буття й атемпоральністю як прагненням подолати конеч-

ність свого існування. У цьому сенсі педагогічна творчість, будучи джерелом навчання людському, може бути визначена як специфічний портал у вічність, як «вічне повернення». З погляду змістовного характеру педагогічна творчість виявляється амбівалентною як єдність джерела, традиції й новаторства, дитинства й зрілості.

Розуміння онтологічної сутності педагогічної творчості дає можливість розкрити її як цілісний феномен у контексті категорій педагогічної діяльності та творчості. Педагогічна діяльність, як і будь-яка інша, має не тільки кількісні, але й якісні характеристики. Зміст і організацію педагогічної праці можна правильно оцінити, лише визначивши рівень творчого ставлення педагога до своєї діяльності, який відображає ступінь реалізації ним своїх можливостей при досягненні поставлених цілей. Тому творчий характер педагогічної діяльності є найважливішою її об'єктивною характеристикою. Вона обумовлена тим, що різноманіття педагогічних ситуацій, їх неоднозначність вимагають варіативних підходів до аналізу та вирішення завдань, що випливають із них.

Творчість - це діяльність, що породжує щось нове, чого раніше не було, на основі реорганізації наявного досвіду й формування нових комбінацій знань, умінь, продуктів. Творчість має різні рівні. Для одного рівня творчості характерне використання вже існуючих знань і розширення області їх застосування; на іншому рівні створюється зовсім новий підхід, що змінює звичний погляд на об'єкт або галузь знань.

Єдино правильного, прийнятого для всіх випадків об'єктивного тлумачення творчої діяльності дати взагалі не можна, тому що прояви людської діяльності дуже різноманітні. Сутність творчості - у передбаченні результату правильно поставленого досліджу, у створенні зусиллям думки робочої гіпотези, близької до дійсності. Визначаючи творчість як вид людської діяльності, потрібно відмітити низку ознак, що характеризують її як цілісний процес:

- наявність протиріччя проблемної ситуації або творчого завдання;
- соціальна й особиста значимість, яка забезпечує вклад у розвиток суспільства й особистості;
- наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) передумов, умов для творчості;
- наявність суб'єктивних (знань, умінь, позитивної мотивації, творчих здібностей особистості) передумов для творчості;
- новизна й оригінальність процесу або результату [4].

Якщо з названих ознак осмислено виключити хоча б одну, то творча діяльність або не відбудеться, або діяльність не може бути названа творчою.

Педагогічна діяльність — процес постійної творчості. Але на відміну від творчості в інших сферах (наука, техніка, мистецтво) творчість педагога не має своєю метою створення соціально цінного нового, оригінального, оскільки її продуктом завжди залишається розвиток особистості. Звичайно, педагог, що творчо працює, а тим більше педагог - новатор створює свою педагогічну систему,

але вона є лише засобом для одержання найкращого в даних умовах результату.

Творчий потенціал будь-якої людини, у тому числі й педагога, характеризується низкою особливостей особистості, які називають ознаками творчої особистості. При цьому автори приводять різні переліки таких ознак. Одні виділяють здатність особистості зауважувати й формулювати альтернативи, брати під сумнів на перший погляд очевидне, уникати поверхових формулювань; уміння вникнути в проблему й у той же час відірватися від реальності, побачити перспективу; здатність відмовитися від орієнтації на авторитети; уміння побачити знайомий об'єкт із зовсім нової сторони, у новому контексті; готовність відмовитися від теоретичних суджень, розподілу на чорне й біле, відійти від звичної життєвої рівноваги й стійкості заради невизначеності й пошуку.

Інші автори відносять до ознак творчої особистості легкість асоціювання (здатність до швидкого й вільного переключення думок, здатність викликати у свідомості образи й створювати з них нові комбінації); здатність до ціннісних суджень і критичність мислення (уміння вибрати одну з багатьох альтернатив до її перевірки, здатність до переносу рішень); готовність пам'яті (оволодіння достатньо великим обсягом систематизованих знань, упорядкованість і динамічність знань) і здатність до здійснення операції узагальнення й відкидання несуттєвого.

Треті автори вважають творчою ту особистість, значимою характеристикою якої є креативність як здатність перетворювати чинну діяльність на творчий процес. У науковій літературі називають сім ознак креативності: оригінальність, евристичність, фантазія, активність, концентрованість, чіткість, чутливість [2].

Часто сферу прояву творчості педагога мимоволі звужують, зводячи її до нестандартного, оригінального вирішення педагогічних завдань. Тим часом творчість педагога не в меншій мірі проявляється й при вирішенні комунікативних завдань, що виступають своєрідним тлом і підставою педагогічної діяльності. У сфері особистості педагогічна творчість проявляється як самореалізація педагога на основі усвідомлення себе творчою індивідуальністю, як визначення індивідуальних шляхів свого професійного росту й побудова програми самовдосконалення.

На сьогодні вже можна говорити не просто про педагогічну творчість як певний когнітивний феномен, а й про певну її інституціоналізацію як напрямку педагогічної практики. Творча домінанта освіти базується на потужній гуманістичній традиції, основний принцип гуманістичної педагогіки визначив пошук методів, що дозволяють забезпечити соціалізацію кожної дитини як неповторної людської особистості, що не репродукує, а розвиває культуру. Творчість, як процес народження нового, яскраво входить в усі сфери нашого життя. Народжується наука, що інтегрує існуючі концептуальні підходи до даної проблеми — педагогіка творчості. Як і всяка інша наука, педагогіка творчості має свій предмет, цілі, завдання, принципи, методи,

понятійний апарат. Її предмет - процес формування творчої спрямованості особистості [4]. Спеціально ця проблема не досліджується ні однією іншою наукою. Багатоаспектність педагогіки творчості вимагає творчої інтеграції дослідників і практиків на основі міждисциплінарного підходу. Без перебільшення можна сказати: це та теорія, яка здатна в цілому змінити педагогічну свідомість.

Евристичні можливості педагогічної творчості розкриваються через інтерпретацію досвіду розуміння дитинства в його дискурсивному й подієвому змістах, які інтерпретуються як специфічний спосіб буття, як досвід розуміння Іншого. Він є творчим за самою своєю природою, оскільки дитина як якийсь обрій можливостей завжди припускає щось нове — перехід в інший онтологічний стан, пов'язаний з випробуванням і дорослішанням. Категорії досвід, буття, подія, діалог розглядаються як феномени педагогічної творчості. В області педагогіки творчості існує чітке розмежування між особистісною практикою від теорії як рефлексії із приводу цієї практики. Відновлюючи первісну єдність філософії й педагогіки, вона стає практикою, спрямованою на допомогу людині в облаштованості й обживанні власного світу. Онтологічною підставою педагогіки творчості є пошук джерела виховання, осмислення первинних людських інтенцій, що розкриває первинний зміст педагогічної творчості як творчості самого життя й постійного творення людської солідарності. Педагогічна творчість це, насамперед, співтворчість.

У парадигмі педагогіки творчості суть педагога-вихователя визначається вмінням бачити перспективу творчого росту дітей, допомагати їм визначати цілі й прокладати індивідуальні маршрути до них, знаходити прихильників у цьому серед колег і батьків, представників установ культури, творчих союзів, громадськості, засобів масової інформації, опиратися на позитивне, створюючи умови для творчої діяльності, що задовольняє інтереси і потреби дітей, будувати відносини з ними на основі співробітництва, довіри і діалогу.

Через педагогіку творчості здійснюється системостворюючий вплив педагогічної творчості на всю освітню сферу. Сучасна метаосвіта як глобально-цивілізаційний аспект освіти наголошує саме на розвитку творчості всіх учасників безперервного освітнього процесу. Однак на відміну від абстрактної постановки цієї проблеми тут творчість розглядається як креативний процес, що має просторово-часові границі. Саме такими принципами й визначається доцільність педагогічної творчості у межах метаосвіти, розглянута як природо-, соціо- і культуровідповідність. Творчість проявляється як здатність особистості або іншого, колективного соціального суб'єкта до узгодження, гармонізації своїх думок, почуттів, дій з наявним станом і перспективами розвитку навколишнього світу — природного, соціального, культурного. У першому випадку мова йде про гармонізацію діяльності людей з наявними характеристиками й тенденціями розвитку природного світу, включаючи природу самої людини. У другому й третьому випадках мається на увазі те ж саме відносно соціального світу

й світу культури. На рівні метаосвіти педагогічна творчість перетворюється у системний фактор моделювання соціальних відносин і відтак механізм реалізації проєктивних функцій постнекласичної освіти.

Висновки. Таким чином, педагогічна творчість є важливим аспектом філософсько-освітніх досліджень як у контексті узагальнення філософської традиції, так і стосовно сучасних розвідок, особливо феноменологічної та онтологічної спрямованості. Розгляд проблематики педагогічної творчос-

ті як філософсько-освітньої допомагає зрозуміти вказаний феномен як прояв формування постнекласичної системи освіти. У подальшій розробці зазначеної проблематики особливе значення має філософський аналіз практик формування творчого педагогічного середовища, виховної атмосфери. Необхідна також ретельна розробка методології педагогічної творчості щодо взаємодії традицій і новацій. Необхідним також є пошук способів застосовності досвіду педагогіки творчості в умовах сучасного суспільства ризику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бердяев Н.А. Философия творчества, культуры, искусства. Т.1. / Н.А.Бердяев. - М.: Наука,1994. - 356 с.
2. Бермус А.Г. Модернизация образования: философия, политика, культура: научная монография / А. Г. Бермус. - М. : Канон+, 2008. - 384 с.
3. Глуценко Н.С. Образование как ведущий фактор развития индивидуальности человека в процессе социализации / Н.С.Глуценко // Интеграция образования. - 2006. - № 4. - С. 234-236.
4. Гусаковский М.А. Субъективация как феномен образования / М.А. Гусаковский // Образовательные технологии. - 2008. - №4. - С. 16-29.
5. Михно В. Б. Философия образования: образование как фактор человеческой деструктивности / В. Б. Михно. // Вестник Полоцкого государственного университета. Сер. А. - Гуманитарные науки. - 2008. - №1. - С. 67-70.
6. Огурцов А.П. Образы образования. Западная философия образования. XX век / А.П.Огурцов, В.В.Платонов. - СПб.: РХТИ, 2004. - 520с. С.17.